

Å lage kulturminner

– hvordan kulturarv forstås, formes og forvaltes

Grete Swensen (red.)

NOVUS FORLAG
OSLO – 2013

8 Innhold

11. Lothar Diem: Om gjentakelser: Immateriell kulturarv og re-enactmentkunst	249
12. Joel Taylor: Mediet er ikke meldingen: en diskusjon av møtet mellom materialitet og immaterialitet som uttrykk for verdier av kulturarv	269
13. Knut Fageraas: Verdensarvens forandringer på Vega: kulturell verdsetting langs nye og gamle skillelinjer	287
14. Carsten Paludan-Müller: Verdensarv og retorik – refleksjoner over dagens og morgendagens valg og bruk av kulturminner i Europa	337
15. Lene Otto: Totalitarisme. Kulturarv og europeisk integrasjon	355
Forfatterpresentasjoner	367

Introduksjon

Å lage kulturminner

Grete Swensen og Torgrim Sneve Guttormsen

Even within a single society, pasts, heritages and identities should be considered as plurals (Ashworth et al. 2007:2).

There is only the present, in the context of which the past is continually recreated (Urry 1996:48).

Bevaring av fortidens minner har blitt et stadig større offentlig anliggende og bidrar derigjennom til å forme våre omgivelser gjennom planlegging, turisme og andre former for bruk i dagens samfunn. Å bruke fortiden til ulike formål handler slik sett om å definere og skape verdier. Kulturminner kan på den ene siden oppfattes som en på forhånd gitt og fastlagt materiell beholdning av verdier som det blir viktig å beskytte gjennom det lovpålagte vernet. På den andre siden vil kulturminner kunne oppfattes som verdier under stadig forhandlinger som skapes ut fra nye måter å tenke om fortiden på. Begge perspektivene inngår i strategier om kulturminner i dagens offentlige kulturminneforvaltning, selv om de på mange måter gir forskjellige teoretiske tilnærminger til kulturminnetematikken. En kulturminneforvaltning som ønsker å være i dialog med samfunnet eller medborgerne må på en eller annen måte forholde seg til hvordan kulturminnetematikken er en del av bredere kulturarvsrelaterte spørsmål i samtiden. Kulturarv utgjør i denne sammenheng materiell kultur, konsepter og mentaliteter som til enhver tid bidrar med å skape eller definere kulturminner. Kulturarv er slik sett et dynamisk sosialt og kulturelt konsept som viser til hvordan materiell kultur, så vel som forestillinger om fortiden («arv»/røtter), for eksempel uttrykket «den nasjonale kulturarv»), brukes for å legitimere identitet og tilhørighet (Ydse 2007:12-13).

Uansett om vi oppfatter oss hovedsakelig som praktikere, forvaltere eller forskere må vi som arbeider med kulturminner og kulturarv forholde oss til både fortid og nåtid, eller mer presist hvordan fortiden kommer til anvendelse og brukes i

nåtiden. Kulturminner kan bare forstås i sin fulle bredde ved at de materielle og immaterielle levningene betraktes i lys av den samfunnsmessige rammen de hørte hjemme i da de var nye og kom i daglig bruk. Men kulturhistorien hjelper oss bare et stykke på vei. Samtida trenger seg inn fra alle kanter: Den påvirker hvilke kulturhistoriske minner som kan skjermes fra ytre påvirkning som eksempelvis forfall, slitasje eller utbygging. Den har avgjørende betydning for hvordan forhandlingene omkring kulturminnene skjer; dvs. bestemmer hvem som sitter med beslutningsmyndighet omkring hva som skal vernes og hvordan, og formulerer lovverket og økonomiske rammer som påvirker/bestemmer handlingsmulighetene, enten det dreier seg om handlinger på lokalt, nasjonalt eller globalt nivå. Slik sett er fortidens relevans i nåtiden, og kulturminner og kulturarv som kan utledes av fortiden, ikke bare en mangfoldig sosial bruksarena, men gir også uttrykk for mangfoldige forestillinger og verditilskrivninger.

Denne antologien handler om hvordan disse ulike nivåene og verditilskrivningene fletter seg inn i hverandre og påvirker hva vi oppfatter som kulturminner. Den historiske dimensjonen er i hovedsak til stede gjennom måten den har formet dagens forestillinger og verdissett på: At sentrale forvaltningsinstitusjoner ble etablert i kjølvannet av etableringen av nasjonalstaten, har nødvendigvis nedfelt seg i veletablerte oppfatninger av hva som skal anses som verdifullt. I dag blir disse forestillingene konfrontert med et pluralistisk, globalt samfunn i rask endring, og forestillingene må kontinuerlig omformuleres og reforhandles.

Ulike posisjoner i forvaltning av kulturminner

Vi har i dag flere trender eller posisjoner i forvaltning av kulturminner. Den ene posisjonen innehas av det formelle forvaltningsapparatet som gjerne skal "fange" fenomenet kulturminner gjennom å registrere deres verdier, sørge for at de blir kartfestet, og være tydelige og forutsigbare omkring hvorvidt og hvordan de bør vernes. Ved å innta denne posisjonen kan forvaltningen risikere å ende opp med en permanent og instrumentell plan, som ikke evner å fange opp mange av de dynamiske elementene som kulturminner innehar.

Den andre posisjonen i synet på kulturminner innehas av aktører som betrakter kulturminneverdiene som flytende, og som en størrelse som skapes underveis, konstrueres, og gjerne blir til i samhandling mellom ulike aktører. I et Europa i økonomisk krisestemning og sosial uro er utfordringene desto større for en offentlig kulturminneforvaltning som ønsker å være i takt med mangfoldet av medborgernes ønsker og behov for å reaktivere fortiden. Dette er utfordringer som utfra denne antologiens perspektiver retter seg mot noen prinsipielle diskusjoner om hva kulturminner er og for hvem.

Antologien har bidrag fra en rekke forskere, i hovedsak norske, men også flere fra øvrige nordiske land, som har ulik faglig forankring (arkeologi, arkitektur, etnologi, folkloristikk, konservering, kulturhistorie, samfunnsvitenskap). Mange av forfatterne arbeider til daglig med problemstillinger innenfor anvendt forskning

og har erfaring med å skifte mellom flere roller: fra perioder som praktiker, forvalter, utreder, forsker; enkelte har også i perioder arbeidet innenfor den offentlige kulturminneforvaltningen og kjenner rammene og regelverket som denne delen av forvaltningen må forholde seg til. De vet med andre ord at det i mange situasjoner er behov for klare retningslinjer og solid plangrunnlag. Diskusjonene innenfor kulturminneforvaltningen om verdier har i stor grad dreid seg om hvilke prinsipper for bevaring som skal legges til grunn for å styrke forvaltningens beslutningsgrunnlag og om hvordan kulturminneforvaltningen kan legge til rette for hvordan kulturminner kan brukes som samfunnsressurs (jfr. bl.a. Riksantikvaren 2001; Seip red. 2002). Det er en instrumentell tilnærming som i mindre grad stiller de grunnleggende spørsmålene om hvordan kulturminner og kulturarv blir skapt. Både de omfattende diskusjonene omkring verdikriterier og historikken omkring hva som har ledet fram til dagens kulturminneforvaltning berøres bare unntaksvis i denne antologien. Her er det allerede mye solid faglitteratur å lene seg på, og i antologien brukes dette som basis og startsted for å diskutere supplerende og tidvis alternative former for forvaltning. Vi har valgt å forholde oss til forvaltning i en bred forstand, som en betegnelse som kan romme både kulturarvstedene, aktivitetene og aktørene som engasjerer seg i bruk av kulturarven.

Det er likevel på sin plass å stille spørsmål om hva antologien kan bidra med som kan ha nytteverdi og få konsekvenser for den lovpålagte kulturminneforvaltningen. Vi har ikke satt oss som mål å bringe fram instrumentelle verktøy i form av retningslinjer eller veiledere. Vesentligste nytteverdi er å åpne for diskusjoner og stimulere til en konstruktiv, kritisk refleksjon om hva kulturminner *er*, hvilke verdier de representerer som kilder for kunnskap og opplevelse for mennesker i dagens samfunn, og hvordan dette reflekteres i dagens forvaltningspraksis.

Hvordan kulturarv forstås

Hva er kulturarv? Det er en vanskelig oppgave å begi seg inn på å definere entydig hva kulturarv er, eller for å si det med den franske historikeren Hartog (2005:15); «it would be illusory to try to establish a single meaning of the word». Kulturarv er det som skapes gjennom institusjonelle praksiser som sikter mot å beskytte, bevare og formidle historisk materiell kultur og minner (Aronsson 2006:2-3). Men kulturarv er et demokratisk anliggende som også handler om politikk og den allsidige bruken av fortiden i det offentlige rom som alle borgere har tilgang til (ibid.:3). Kulturarv er således en åpen og dynamisk kategori som også bidragsyterne i denne antologien er med på å forme gjennom de eksempelstudiene som blir belyst. Sannsynligvis fins det et tilnærmet antall definisjoner som det fins profilerte kulturarvforskere. Denne antologien er også en bekreftelse på begrepets mangetydighet, både i forhold til tema som rommes innenfor betegnelsen og problemstillinger som anses som mest sentrale å analysere. Likevel er det mulig å

peke på noen grunnleggende posisjoner og opposisjoner innenfor kulturarvdiskursen som har bidratt til å utvide de siste årenes forståelse av fagfeltet.

Selve begrepet «kulturarv» har lange tradisjoner i den nordiske språkbruken. Men som forskningsterminologi har den først og fremst vunnet innpass i Norden gjennom den internasjonale «heritage»-forskningen som i løpet av de siste årene har utviklet seg til et studiefelt med betydelig variasjon og omfang (Carman & Sørensen 2009). Forskningsfeltet er ikke enkelt å definere fordi det utgjør et møtepunkt for mange disipliner og er utviklet ved kryssdisiplinære tilnærminger for å forstå en rekke aspekter ved hvordan fortiden blir forstått og brukt i dagens samfunn. Dette åpner også for mange interessante perspektiver, samtidig som det har gitt grobunn for fremveksten av flere nye innovative forskningsmiljøer på kryss av institusjonelle og nasjonale grenser. Et symptom på disse prosessene er det nylig etablerte nettverket «Association of Critical Heritage Studies» som holdt sin første internasjonale konferanse ved Gøteborgs Universitet i 2012.¹

Den historiske linjen til forskningsfeltet kan trekkes tilbake til 1970-tallet, med fremveksten av studier rettet mot «Cultural Heritage Management» (Smith 2006:26). Kulturarv ble innenfor denne forskningen i hovedsak forstått ut fra forvaltningens behov, det vil si instrumentelle siktemål rettet mot legale forhold og metodeutvikling som ga kulturminnene bedre beskyttelse. Forskningen bidro med å styrke ekspertkunnskapen ut fra målet om å skape bedre vilkår for den nasjonale og internasjonale institusjonelle kulturminneforvaltningen.

De andres stemmer

Med fremveksten av nye retninger på 1980- og 1990-tallet – forskningsfelt som kulturarvsstudier (Heritage Studies), minnestudier (Memory Studies), studier i historiebruk og offentlig arkeologi (Public Archaeology) – ble kulturarv forstått ut fra en videre ramme. Fokuset ble nå flyttet til «de andres stemme», de ikke- autoriserte eller folkelige verdi- og meningstilskrivningene om kulturminner og kulturarv. Disse tilnærmingene kan forstås som en direkte reaksjon mot den tidligere mer forvaltningsinstrumentelle forskningen på feltet som var mest opptatt av det autoriserte ekspertdomenet. I dagens forskning om kulturminner og kulturarv stilles det derimot spørsmål om den binære relasjonen mellom autoriserte og ikke-autoriserte domener også kan være en forenkling som ikke favner komplekse kulturarvsprosesser mellom ulike aktører eller forvaltere av fortiden (Smith 2006). Det handler om å forstå fortidsproduksjon i lys av kultur- og samfunnsprosesser og hvordan en rekke aktører i samfunnet forstår og bruker fortiden.

¹ Konferansen ble arrangert i regi av «The Heritage Seminar» ved Gøteborgs Universitet og det britisk situerte tidsskriftet *The International Journal of Heritage Studies* (IJHS), <http://www.science.gu.se/forskning/forskningsmiljoer/styrkeomraden/Kulturarv/aktuellt/conference/>. I forlengelsen av denne konferansen ble det også opprettet en nasjonal avdeling; nettverk for kulturarvforskning i Norge, hvor sekretariatet ligger i NIKU.

Vår tids historie- og kulturarvsforståelse kan forstås som «the presentist regime» (Hartog 2005), hvilket vil si at et felles teoretisk ståsted for kulturarvsstudier i dag er lagt til de nåtidsaktuelle og nåtidstilstedeværende (omnipresente) aspektene ved hvordan kulturminner og kulturarv blir konstruert. Det betyr at kulturarv oppfattes som «present-centred and is created, shaped and managed by, and in response to, the demands of the present. As such, it is open to constant revision and change and is also both a source and a repercussion of social conflict» (Ashworth et al. 2007:3). Det er et konstruktivistisk perspektiv «which regards the concept as referring to the ways in which very selective past material artefacts, natural landscapes, mythologies, memories and traditions become cultural, political and economic resources for the present» (Graham & Howard 2008:2). Med andre ord representerer ståstedet en kulturarvsforståelse som er opptatt av å undersøke, ut fra en historisk og nåtidig kontekst, hvordan fortidens immaterielle og materielle innhold får verdi og blir en ressurs i samtiden som følge av sosialt og kulturelt betingede historie- og minnepraksiser.

Kulturarv er hva Kirschenblatt-Gimblett (2012) forstår som en form for kulturproduksjon som søker tilflukt i fortiden og produserer noe nytt – en metode for kulturproduksjon som tilfører det gammeldagse nye verdier ved å gjøre det til en utstilling av seg selv.² Det handler om å studere hvordan fortiden kommer til anvendelse. Da dreier det seg ikke kun om internfaglige og institusjonelle diskurser, men like mye om kulturlivets og samfunnets brede og allsidige forståelse og bruk av fortiden i det offentlige rom. Fortellinger, bilder, retorikker og mnemonisk materiell kultur, dvs. noe som bidrar til å vekke og overføre minner (gjenstander, monumenter, steder og landskap), er produkter av en slik virksomhet og dermed et empirisk materiale i kulturarvsstudier. En sentral kildekategori i disse studiene er således fortidsproduksjonen i samfunnets offentlige medier: for eksempel forvaltningsstrategier, skoleprogrammer, turismeprosjekter, lokalhistoriske medier, avisdebatter, kunst, litteratur og film. Det innebærer, som det fremgår i denne antologien, at eksempelstudiene som belyses som kulturarv er mangfoldig, samtidig som en rekke ulike kildeutsagn om hvordan kulturarv skapes blir benyttet.

En a-politisk dimensjon

Hva er et kulturminne? Kulturminner er tradisjonelt oppfattet som en ikke-fornybar ressurs, og derav som en beholdning vi har blitt overlevert fra tidligere tider. Et overordnet politisk mål i kulturminneforvaltningen har således vært å begrense tapet (desimeringen) av denne beholdningen. Dette synet er ofte kritisert for å innta et objektivt og statisk syn på kulturminner som passer godt inn i en økologisk ressursforvaltningsideologi. Synet tar ikke hensyn til at vår forståelse og utvelgelse av kulturminner inngår i en skapende prosess over tid og at ressursbegrepet i større

2 Den engelske versjonen av sitatet er: «I define heritage as a mode of cultural production that has recourse to the past and produces something new. Heritage as a mode of cultural production adds value to the outmoded by making it into an exhibition of itself» (Kirschenblatt-Gimblett 2012:199).

grad handler om hvordan fortiden brukes for å skape identitet (jfr. Holtorf 2001; Brattli 2006).

Er et kulturminne dermed utelukkende et resultat av samtidens politiske overveielser og verdivalg? I antologien utfordrer Terje Brattli (1) et sosialt og politisk begrep om kulturminner ved å stille spørsmålet om det også finnes en «apolitisk» dimensjon ved dem. Brattli gir et filosofisk og teoretisk bidrag for å forstå i hvilken grad epistemologiske forhold knyttet til tid og materialitet, derav vår samtids historieforståelse, påvirker hvordan kulturminner blir forstått og definert. På den måten belyser han betingelser for vår erkjennelse og kunnskap om kulturminner som strekker seg utover politiske og økonomiske begrunnelser for bevaring. Til denne teoretiseringen kan tilføyes at med etableringen av fortid-nåtid dikotomien etableres også en distanse til fortiden og fortidens objekter, en distanse som svekker kulturminnenes nåtidige betydning for både enkeltpersoner og lokalsamfunn (se blant annet diskusjon hos Mydland (4)). En epistemologisk diskusjon vil være høyst relevant for å belyse hva kulturminner er, og den tvinger oss således til en refleksjon om våre normative oppfatninger om dette.

Hvordan kulturarv formes

Et hovedanliggende, som har blitt stadig mer tydelig i dagens kulturarvsvforskning, er studier med fokus på hvordan kulturarv formes over tid og innenfor en samtidig kontekst. Kulturens og samfunnets forutsetninger for hvordan kulturarv formes innebærer å trekke inn hvilke overordnede vitens- og handlingsrammer som bidrar i kulturarvsproduksjon. Resultatet har blitt en økning av studier med problemstillinger rettet mot prosessene som er i sving når kulturminner og kulturarvssteder formes, og om de hybride kulturskapende aktivitetene som former dem. Studiene handler om hvordan kulturminner og kulturarvssteder brukes, om hvem-som er involvert og om hvilke bilder, fortellinger, forestillinger, verdi- og vitenssystemer som aktiveres når kulturminner og kulturarvssteder underlegges prosesser rundt «heritagization» (kulturarvisering) eller «monumentalization» (Holtorf 1996).

Kulturarv ble for alvor et emne utenfor antikvarene og historikernes snevre kretser da Hewison (1987) lanserte sin kritikk av det han omtalte som «the heritage boom». I denne kritikken var det særlig koblingen mellom kulturarv og kommersialisering som kom i fokus, og forutsetningene lå i den store veksten som hadde skjedd særlig i England i årene forut med stor vekst i antallet kulturarvsentre og museer (Butler 2006: 468). Mangfoldet av opprinnelige meninger ble forenklet og redusert til det ene: å fremme kulturarv som salgbar vare og tekstlig framstille den i form av turistbrosjyrer. «Kulturarvisering» ble i denne sammenhengen forstått som prosessen rundt å velge ut fra fortida for å ta i bruk i nåtida, eller som Harrison (2006) uttrykker det: «Hva som blir oppfattet som kulturarv er kontinuerlig gjenstand for tolkning og nyfortolkning, krav og motkrav, og forhandlinger» (2006:7, vår oversettelse).

Samspeillet mellom sosiale aktiviteter og det materielle

I den instrumentelle kulturminneforvaltningslitteraturen er ytre pressfaktorer som økt turisme, klima og utbygging/ modernisering gjerne oppfattet som uønskede endringer på kulturminner og kulturarvssteder, som derav krever en skjerpet forvaltning. Et spørsmål som da har meldt seg i mange kulturarvsstudier er hvorvidt dette synet tar hensyn til at kulturminneforvaltningen utgjør en mangesidig «stemme» med ulike aktører over tid som har påvirket hvordan kulturminner og kulturarv formes.

Bevaring kan derimot også ses på som en skapelsesprosess som bygger på hvordan tidligere verdier har bidratt med å skape en fornyet historisk materiell kultur. Et historisk sted som underlegges kulturarvprosesser skaper noe nytt; det blir f.eks. kultivert ut fra hvilke syn på bevaring og verditilskrivninger som involverte aktører tillegger stedet over tid (se f.eks. Guttormsen & Fageraas 2011). Fra teoretisk hold er det påpekt at formingen av kulturarv dermed ikke bare omfatter forhold relatert til hvordan fortiden er «re-presentert»: Det finnes også relasjonelle sider ved kulturarv.

Handlingene som foregår på kulturarvssteder viser til et samspill mellom sosiale aktiviteter og det materielle. Med andre ord har vi å gjøre med en relasjonell dimensjon mellom mennesker og ting – mellom fysiske omgivelser og forestillinger – der det materielle har en aktiv rolle for hvordan kulturarv formes (for oversikt, se Olsen 2010:21-38). Ut av vår altomsluttende historiske materielle virkeligheten foregår det en seleksjonsprosess der noe velges ut og defineres som kulturminner. Hva som dermed blir et kulturminne vil kunne forklares utfra at det skyldes kulturminnets egenskap – dets egenverdi – slik man har oppfattet det utfra et essensialistisk kunnskapssyn (se Solli 2011 som nærmer seg en slik forståelse). Et slikt perspektiv har også tradisjonelt vært en begrunnelse i kulturminneforvaltningens praksis. I motsatt fall vil det som definerer kulturminnet kunne forklares utfra utelukkende sosiale forhold, altså utfra et konstruktivistisk kunnskapssyn som enten vektlegger en streng relativisme eller en mer moderat relativisme (sistnevnte f.eks. ved kritisk realisme, jfr. Smith 2006). En polarisering i kunnskapssyn vil kunne føre til at mellomposisjonene blir mindre tydelig slik at de ikke favner hvordan en realverden og forestillingene om den, er gjensidige strukturerende kategorier. Mange av bidragsyterne i denne antologien viser at kulturminnets status ikke er statisk, idet det fysiske kulturminnet som materiell manifestasjon i rommet virker tilbake på det sosiale og former kulturen og samfunnet som det inngår i. Kulturarvifisering er slik sett en dynamisk prosess som involverer det materielle og det immaterielle i en vekselvirkning.

En problematisering og konkretisering av hvordan kulturarvifiseringen har skjedd løper som en rød tråd gjennom mange av artiklene i denne boka. Disse belyser hvordan kulturarv formes gjennom bruken av det museale rom så vel som kulturminner, det være seg bygninger/-miljøer eller landskap. Å bruke fortiden viser til en rekke aspekter: fra bevaringsstrategier og politisk symbolbruk, til

iscenesettelser av fortiden ved forskjellige aktiviteter som (re-)aktiviserer historiske miljøer. Et hovedtema er således ikke bare hvordan fagekspertene, men også en rekke andre aktører er involvert i kulturarvsprosesser, og bidrar med å rendyrke eller kultivere kulturarvens innhold og formuttrykk.

Selberg (2) viser i analysen av prosessene som førte til etableringen av Pilegrimsleden mellom Oslo og Trondheim hvordan et avgrenset utvalg fartsårer har blitt prioritert. Gjennom fortellingene blir pilegrimsveiene til noe mer enn stier og veier. De har blitt flyttet over i en annen sfære ved å omdefineres til kulturarv, og derigjennom blitt tilført særpreg og synlighet. Mens målet med pilegrimsvandring tidligere var å nå fram til det hellige stedet, er det selve aktiviteten som har kommet i fokus i dag: det å vandre. Med basis i Pilegrimsleden eksemplifiseres hvordan et nytt fenomen kan etableres gjennom koblinger mot en konstruert fortid.

Guttormsen (3) viser hvordan vikingtiden blir fordreid og tilpasset samtidens drømmer i sin analyse av minnefeiringstradisjonen forbundet med vikinghelten Harald Hårfagre. Etableringen av en heroisk fortid, basert på heltefigurer, innebærer å konstruere moderne myter. De lar seg materialisere gjennom bruk av sterke symboler, som monumenter, skulpturer og bilder. Guttormsen viser hvordan slike myter kan inngå i lokalt og regionalt arbeid med å bygge opp såkalt «kommersiell identitet».

En annen dimensjon viser til styrkeforholdet mellom autoriserte og ikke-autoriserte domener (jfr. Smith 2006), der domener ofte er ensbetydende med det institusjonelle feltets rolle og allmenhetens eller ulike folkelige bevegelsers rolle for hvordan kulturarv formes. Hvem har definisjons- og agendamakt i denne sammenhengen til å definere kulturminner og kulturarvens innhold? Mange av bidragsyterne i antologien fokuserer nettopp på dette styrkeforholdet, og de bidrar med å utdype hvordan folkelige tilnærminger til fortiden former forestillinger om kulturarv.

Det institusjonelle feltet kan undersøkes både fra et internasjonalt, nasjonalt, regionalt og lokalt nivå – og gjerne som et felt i interaksjon med hverandre. Tre artikler undersøker nærmere effekter av internasjonale konvensjoner og traktater. Utgangspunktet er imidlertid vesensforskjellig; mens Fageraas (13) viser hvilke konsekvenser og endringer en verdensarvstatus kan ha for et sted, er Paludan-Müllers (14) blikk rettet mest mot begrunnelsene som ligger bak det å søke om verdensarvstatus. Otto (15) omtaler «erindringsarbeidet» hun har undersøkt nærmere blant EUs medlemsland som et dannelsesinstrument i en europeiseringsprosess.

Effekter av internasjonale og transnasjonale konvensjoner og traktater

Fageraas (13) viser i sin artikkel hvor stort gjennomslag et globalt kulturarvkonsept kan ha på et sted gjennom å transformere det både fysisk og symbolsk, der visse aspekter av fortiden settes i fokus og skyver andre i bakgrunnen. Artikkelen handler om effekter verdensarven har hatt for lokalsamfunnet på Vega, både selve statusen

og det kulturarvfokuset som har blitt satt på dunværdrift. Som et globalt fenomen har verdensarven ikke blitt oppfattet som noe negativt i dette øysamfunnet, antakeligvis fordi den har blitt tatt til inntekt for en anerkjennelse av lokal forvaltning av landskap og ressurser. I så måte framstår verdensarven nesten utelukkende som et lokalt fenomen. Samtidig har det skapt en følelse lokalt for å ha blitt frigjort fra strengt nasjonalt vern og kontroll. Den har bidratt til å gi lokalsamfunnet endring og ny giv.

Paludan-Müller (14) presenterer innledningsvis i sin artikkel kriteriene som ligger til grunn for utvelgelse av verdensarvsteder. Han diskuterer et utvalg begrunnelser for at et sted har verdensarvstatus, og han trekker konklusjonen at verdensarv i forholdsvis liten grad dreier seg om det universelle. I stedet foregår en instrumentalisering gjennom bruk av statusen som verdensarv for å fremheve hva det enkelte land anser som deres særlige og enestående bidrag til verdens kultur. Liten vekt tillegges hva landene har mottatt, lånt og lært fra andre deler av verden. Verdensarvstedene fyller dermed ikke noen eventuelle intensjoner om å skulle illustrere hva som forener oss på tvers av alle landegrensener.

Forvaltningen og instrumentaliseringen av kulturarven er ikke bare en politisering av fortiden, men kan betraktes som et dannelsesinstrument i en europeiseringsprosess med henblikk på en dypere kulturell integrasjon, påker Lene Otto (15) i sin artikkel. Fokus er rettet mot EU, der politiske beslutninger blir fattet og hvor nasjonalstatenes håndtering av kulturarven blir forsøkt styrt - først i forbindelse med søking om medlemskap og seinere gjennom økonomiske virkemidler. I artikkelen identifiseres aktuelle tendenser i EUs myndighetsutøvelse og styring av europeisk kulturarv, erindring og historiefortolkning. Spørsmålet om hvordan og hvorfor begrepet totalitarisme har vunnet hevd som en måte å universalisere eller europeisere de negative erfaringer i det 20. århundre fremfor å legge vekt på de særegne erfaringer i medlemsstatene i øst og vest, blir drøftet nærmere i artikkelen.

Definisjonsmakt og motdiskurser

Definisjonsmakten, det å avgjøre om noe er et verdifullt kulturminne, er forankret hos fagekspertene, oftest ansatt i kulturminneforvaltningen. Det innebærer en antikvarisk tilnærming til spørsmålet om hva som er viktig og hvordan dette skal forvaltes. Utgangspunktet tas i et sett allment aksepterte vernekriterier. Når flere aktører med ulike røster har begynt å markere seg på kulturarvfeltet, oppstår det også tidvis motdiskurser, der ulike synspunkter bryner seg mot hverandre. Da inntar vernekriteriene ikke lenger den dominerende plassen, siden kulturminneverdier nå skapes gjennom slike konfrontasjoner. Det som skjer her til lands har paralleller i mange andre land. Hartog (2005) refererer til Frankrike, der eneretten til å utpeke nasjonale minnesmerker siden 1980 har blitt utfordret av en serie grupper, som kan være historielag, næringsinteresser eller nabolag. Slike kulturarvforeninger arbeider, i henhold til Hartog, ut fra en intensjon om å skape «the constitution of

13

a symbolic universe. Heritage should not be studied from the past but rather from the present, as a category of action in the present and concerning the present» (Hartog 2005:14).

Et sentralt poeng til Mydland (4) er nettopp relasjonen mellom det institusjonelle nivået og hvordan allmenhetens oppfatninger av kulturarv formes. Med utgangspunkt i en undersøkelse av Norsk Kulturarvs tildelinger av Olavsrosa problematiserer Mydland hva som skjer når andre aktører tilegner seg deler av verdisetet til det autoriserte kulturminnevernet.

Det er ikke først og fremst hvilke objekter som anses verdifulle som skiller den offentlige kulturminneforvaltningen fra søkerne om å få Olavsrosa, men i første rekke hva verdien består i, hvordan den formuleres og hvordan den forvaltes. De sosiale aktivitetene, formidlingen og bruken av kulturminnene er det som representerer den viktigste verdien for søkerne, og det er gjennom disse sosiale aktivitetene at kulturminnets verdi konstrueres.

Rollen som fagekseperten innehar blir diskutert nærmere av Sætren (5) når hun analyserer bruken av støtteordningen «Spesielle miljøtiltak i landbruket» (SMIL). Sætren diskuterer hvordan kulturminner forvaltes i randsonen av ekspertenes kontroll, og hva innskrivingen i miljødiskursen kan ha betydd for vern av kulturminner. Hun påpeker at en manglende kulturminnefaglig ekspertkontroll i kommunene også har åpnet for et større rom for forhandling om de meningssystemene som kulturminner og «restaurering» skrives inn i.

Begrensninger i ekspertkunnskapen som et tradisjonelt anlagt universitetsfag tilfører en landskapsarkeolog under utdanning, drøftes av Myrvoll (6). Hun tar utgangspunkt i hvordan arkeologifaget innlæres og de begrensningene en etablert metodikk kan legge på muligheten til å forstå et fortidig landskap. Arkeologen må kunne vurdere landskapets kvaliteter og potensial for å finne ulike typer kulturminner. Selv om vurderingene kan gjøres eksplisitt, prediktivt modellerende og teoretisk begrunnet, vil de ofte være basert på implisitte erfaringer og konkret landskapsforståelse. Dette er erfaringsbasert kunnskap tilkommet gjennom praktisk tilegnelse, deltakelse og handling.

Ekspertkunnskap inn på nye arenaer

Guttormsen kommer i sin artikkel (3) inn på hvordan behovet for en tydelig rolledefinerings vil oppstå når eksperter beveger seg inn på en arena som er dominert av aktører med mange ulike motiver. Et hovedpoeng med artikkelen er å problematisere hvordan en fjern fortid forbundet med romantikk og heroisme blir en ressurs for dagens lokalsamfunn, og hvordan den historiefaglige kompetansen trekkes inn i lokalpolitiske strategier. Den kommersielle historiebruken trekker veksler på historievitenskapen, og omvendt benytter mange fortidsgranskere seg av populærkulturens kommersielle sider for å skape appell for og midler til sin historieforskning. Guttormsen viser hvordan næringslivets satsing på vikingtiden har satt forskningsinstitusjoner og kulturminneforvaltningen på prøve. Han kon-

kluderer med at forskningsinstitusjonene og kulturminneforvaltningen har et uavklart forhold til hva slags type virksomhet som skal bedrives.

Hos Synnestvedt (9) og Axelsson (10) blir relasjonene mellom kulturhistoriske forskere og ulike brukergrupper utdypet og problematisert. For å utvide forskerens perspektiv på fortiden understreker Synnestvedt bruken av nye virkemidler innenfor formidling og aktivisering, slik som gjennom kunstinntallasjoner. Axelsson vektlegger maktperspektivet som er til stede i gjenskapingen av det forgangne – og at forskere og kunstnere har det til felles at de gjennom utdanning og samfunnsstatus har blitt gitt retten til å representere andre. Det forskere imidlertid har mindre tilgang til, er hva Axelsson beskriver som «den poetiske friheten» som kunstnere kan anvende på ulike måter i sine iscenesettelser. De to områdene som er valgt ut, har svært ulik karakter. Mens spillet hun analyserer, baserer seg på folkelige interesser, illustrerer det andre eksemplet hvordan en kosmopolitisk kunstner i sitt kunstverk har tillatt seg å forholde seg svært fritt til arbeiderne, som nærmest betraktes som statister på en ny scene.

Den politiske dimensjonen er tydelig også i andre artikler. At forskere må ha en bevissthet om sin egen rolle som leverandører av fortidsfortellinger er et sentralt poeng i Brattland og Eythorsson sin (7) undersøkelse av samiske navn på fiskegrunner. Forskning på kulturminner og kulturlandskap i nord beveger seg innenfor et politisert felt, hvor det pågår kontinuerlige forhandlinger om definisjoner av kulturarv, verdier og grenser i landskapet. Når forskningen på historisk landskapsbruk oppfattes som kontroversiell, tyder det på at forskningen foregår i et politisk landskap. I artikkelen foretar de en nærmere sammenligning av eksisterende kilder for stedsnavn på fiskegrunner, sjøkart og sentralt stedsnavnregister. Manglende bruk av samiske navn kan i følge forfatterne skyldes flere forhold. På den ene siden har det skjedd omfattende strukturelle endringer i samfunnet, som kan ha ført til at navnene er blitt borte. En annen forklaring er å forstå navnebruken i lys av landskapet som et «undertrykt» eller «fortiet» samisk kystlandskap.

Plassering av definisjonsmakten

Et kjernesporsmål som reiser seg i mye bevaringsarbeid i forbindelse med utvelgelsesprosessen er: Hva har verdi framfor noe annet, hva inkluderes og hva ekskluderes? Hvor er definisjonsmakten plassert, og hvordan forholder ulike aktører på lokalt plan seg til verditilskrivninger? Dette berøres av flere av forfatterne i antologien.

Swensen (8) reiser i sin artikkel spørsmål om hvilke utvelgelsesprosesser som trer i kraft når fengsler blir omdannet til kulturminner. Verdibegrunnelsene for bevaring kan veksle mellom å betrakte eldre fengselsanlegg som vesentlig arkitektur, som markør over rettsstatens utvikling, eller som uttrykk for problematiske perioder i enkeltmenneskers livsløp. Når de tas i bruk i nye sammenhenger (museer, hoteller, kulturhus), produseres det nye meningskontekster hvor enkelte elementer fra bygningshistorien trekkes fram på bekostning av andre. De inngår i de nye

sammenhenger der de framstår i former hvor det har skjedd en nøytralisering og ufarliggjøring av problematiske sider av kulturhistorien.

I følge Sætren (5) markerte endringen i kulturminneloven i 1992 et brudd med den tidligere monument-tankegangen. Når bygningsvern skal foregå som ledd i å ta vare på helheter og kulturmiljøer i jordbrukslandskapet, hvordan gjøres da valg i forhold til de prinsippene som kulturminnevernet selv legger til grunn? Hva som kan kalles «restaureringshåndverk», med basis i Riksantikvarens programsattinger, har etablert seg som den normativt riktige måten å gjennomføre istandsettelsene på. Sætren viser derimot at det også finnes lokale alternative former, der gårdbrukerne selv setter i stand bygningene. Dette kan ses på som videreføring av en «reparasjonsskikk» som kan endre bygningens visuelle uttrykk, men som også innebærer bedre og mer etterprøvde tekniske løsninger, samt er langt mindre kostnadskrevene.

Artiklene i antologien gir en mangefasettert metodisk inngang til å studere hvordan kulturarv formes, samtidig som de hver især åpner for refleksjoner om konsekvensene av denne kultivering: for hvem og til hvilke formål kulturarven brukes. Dette siste er et spørsmål som har nær sammenheng med hvordan kulturarven på best måte skal forvaltes.

Hvordan kulturarven forvaltes

Spørsmål forbundet med hvordan kulturminner og kulturarv forvaltes har å gjøre med hvilke verdier vi tillegger fortiden i dagens samfunn. Det handler om noe mer enn å definere ulike verdikriterier eller vernebegrunnelser for å ta vare på kulturarven. Kulturminneforvaltningens strategi de senere årene omkring dialogbasert kulturminneforvaltning og verdiskaping, det vil si hvordan kulturarv kan aktivisere verdier, er et skritt i retning av en forvaltning som inkluderer lokalbefolkningen eller ulike brukeres interesser i forvaltningen av kulturarv (Omland et al. 2007).

I denne sammenhengen forholder vi oss til forvaltning i en bred forstand, som en betegnelse som kan romme både kulturarvstedene, aktivitetene og aktørene som engasjerer seg i å gjøre bruk av kulturarven. Nøkkelen her ligger i aktiviteten og aktiviseringen av kulturarven. Gjennom aktivitetene skjer det noe både med de som deltar og med selve kulturarvsstedet, eller som Hartog uttrykker det: «the evocation and the emotions win out over keeping a distance and mediation» (Hartog 2005:16). Slike aktiviteter kan være drevet fram av helt bestemte intensjoner der slutt målet er entydig. Men den kan også inneholde mange overraskelsesmomenter og føre til nye opplevelser ved å tilfredsstille en søken etter større innsikt og forståelse. Det kan ha like stor relevans enten det gjelder et fortidslandskap (Synnestvedt (9)) eller et fraflyttet fengsel (Swensen (8)).

En viktig dimensjon ved dagens bruk av kulturarv er opplevelsesaspektet, og i særdeleshet de elementene ved kulturarven som appellerer til et bredt folkelig en-

gasjement, ikke primært ekspertenes opplevelsesestetikk. I kulturarvsstudier har et fokus på opplevelsessamfunnet («the Experience Society») fått et særdeles godt fotfeste i studier med fokus på iscenesettelsen av kulturarv gjennom historiske spill og andre former for levendegjøring av historien i de historiske omgivelsene. Iscenesettelse og performative rollespill («re-enactments») har ikke bare en dimensjon relatert til populærkultur og kommersialisering (temaparklignende iscenesettelser), men bidrar også med å skape samfunnsdebatt på et politisk og kunnskapsrefleksivt nivå. Flere av bidragsyterne i antologien bidrar med å nyansere disse perspektivene.

Guttormsen (3) viser hvordan Harald Hårfagre som kulturprodukt inngår i iscenesettelser av fortiden på historiske steder, og hvordan vikingtiden som iscenesatt fortelling blir et aktivum for å styrke regionen ut fra kommersiell merkevaretenkning. Artikkelen gir derav et eksempel på hvordan den globale kulturarvsindustrien får et lokalt uttrykk og bidrar med å forme hva som legges vekt på som viktig å forvalte sett ut fra et tilbakeskuende nostalgisk og lokalpatriotisk kulturarvssyn. Artikkelen fokuserer på konfliktene som oppstår når visse deler av kulturarven feires og hylles som noe ubetinget positivt. Kulturminneforvaltning handler for andre aktører i regionen om å nyansere kulturarvens innhold utfra tenkning om kulturelt mangfold, og slik sett bidrar iscenesettelsene av vikingtiden med å skape debatt om fortidens relevans i dagens samfunn.

Forvaltning som samspill mellom kunst og kulturarv

Synnestvedt (9) viser med utgangspunkt i et fornminnefelt hvordan samtidskunst kan anvendes i arbeidet med å iscenesette en plass og hvordan dette påvirker plassen og landskapsrommet som utsettes for iscenesetting og fortolkning. Samtidskunsten kan være til hjelp for å kunne forstå hvordan mennesker har tenkt og levd sine liv og hvorfor de har skapt de monumentene de har gjort. Fornminneplasser har karakter av å være opplevelsesrom. Men for at folk skal bli bevisst denne verdien, trenger antikvarer å ha en plan og tanke omkring hvordan de også er med på å iscenesette et sted når de eksempelvis går inn og planlegger skilting og øvrig formidling. Det dreier seg ikke bare om objektene, men en iscenesetting der ulike røster kan høres og grensene mellom deltakerne viskes ut. Formidling handler om å hjelpe mennesker til å se, noe som igjen gjør at de setter pris på, oppfatter og ser plasser på en mer variert måte. Kulturarv tiltaler både følelser og intellekt.

Artikkelen til Diem (11) fokuserer på gjennomføring av aktiviteter, altså performative strategier for kulturarvhåndtering. Forfatteren foretar tre case-studier av kunstprosjekter som jobber med re-enactments. Re-enactment brukes både i populærkulturell og kunstnerisk praksis. Det er gjennom den direkte sensuelle opplevelsen og gjennomføringen av aktiviteten at en deltaker vinner kunnskap og vedlikeholder den. Til forskjell fra historiske re-enactments plasserer de kunstprosjektene som analyseres i artikkelen, seg tydeligere på en utforskende og diskuterende side. Samtidig kreves det ofte, på lik linje med hva som er tilfelle med

immateriell kulturarv og historiske re-enactments, et fysisk engasjement og involvering i prosjektet. Dermed utviskes skillet mellom tilskuer og aktør. Den individuelle subjektive opplevelsen av hendelsen fremheves til fordel for en kontrollert mediert representasjon. Når en overfører elementet av kritikk og utforskning fra kunsten til kulturarv, etableres det også en interessant ny tolkning av fortid.

Axelssons undersøkelse (10) er en analyse av to estetiske verk som hører hjemme innenfor institusjonelle kulturarvsprosesser. Det ene verket er en årlig lokal teateroppførelse som amatørskuespillere står bak («Alvastra krønikespill»), mens det andre verket er en videoinstallasjon produsert i Norrkjøping av en utenlandsk kunstner («Sound Machine»). Begge verkene hører hjemme i kategorien re-enactment, en uttrykksform som ikke minst utfordrer de profesjonelle historikernes og deres krav om historisk underbygning og forankring. Med referanser til Smith (2006) og den autoriserte kulturarvdiskursen, analyserer Axelsson verkene i lys av maktfordelingen som skapes rundt sosiale og identitetsskapende kategorier som nasjonalitet, kjønn, etnisitet og lokalisering.

Alle disse artiklene berører sider som har å gjøre med at forvaltningen av kulturarv fungerer best ut fra hvordan de brukes og blir en aktiva for refleksjoner om historie og kulturarv; en fortid som skaper følelsesmessig engasjement og debatt! Iscenesettelsene fungerer, i form av teateroppsetninger og kunstinstallasjoner, slik sett som kultur- og samfunnskritiske verktøy som åpner for større refleksiv forståelse om ulike verdier i dagens samfunn.

Dualismen materiell – immateriell kulturarv

Forvaltningen av kulturarv handler derimot ikke kun om verdier eller et følelsesmessig engasjement som er utledet av bruken av en materiell fortid. I mange sammenhenger kan det materielle bare forstås og fortolkes gjennom det immaterielle, og samfunnet og verdier er dermed i sitt innerste vesen lenket sammen (Munjeri 2004). Ved å fokusere på det immaterielle som et eget fenomen har det oppstått en ikke-intendert dualisme: at kulturarv har blitt skilt ut som fysiske levninger og det immaterielle har blitt forstått som mening, verdier, minner og følelser. Som Smith (2006) også har påpekt, har det vært en utpreget tendens innenfor den internasjonale klassifiseringen av kulturarv til å definere «kulturarv» og «det immaterielle» som to separate anliggende. På den ene siden finner vi det som hører hjemme i gruppa fysiske gjenstander eller strukturer, på den andre siden de kulturelle verdiene. Dette avspeiler en situasjon hvor kulturarv i hovedsak har blitt koblet sammen med verdier som profilerer fysiske kulturspor (Munjeri 2004).

Taylor (12) tar fatt i denne dualismen, slik den faghistorisk kan forankres i et øst/vest skille, som har nedfelt seg i internasjonale chartre og konvensjoner. Han ønsker å nyansere denne dikotomien som ofte framstår som overforenklet. Slike distinksjoner kan komme til å overse vekselvirkningene mellom sted og diskurs over tid, og han bruker to verdensarvsteder for å underbygge argumentene sine.

Kategoriseringer som «materielt» og «immaterielt» kan, ifølge Taylor, føre til misforståelser og uenighet når det gjelder hvordan kulturarven skal forvaltes. Argumenter som vil vektlegge materialet over diskursen, eller vise versa, ignorerer det dyptgripende relasjonelle samspillet disse komponentene inngår i.

Konklusjon: Betydningen av løpende diskusjoner

Dagens kulturminneforvaltning står ovenfor en todelt utfordring: Det er i dag en kunnskapsrik befolkning som stiller spørsmål ved de vurderingene fagekspertisen gjør og ved den praksis som utøves, samtidig som det stilles store krav til den utøvende kulturminneforvaltningen i en stresset hverdag med henhold til å oppdatere sin kunnskap om det som foregår innenfor en stadig mer omfangsrik kulturminne- og kulturarvforskning. Det er behov for en løpende debatt om de premissene kulturminneforvaltningen bygger sin kunnskap på og handler ut i fra, og ikke minst: bygger sitt verdigrunnlag på.

I hverdagen som praktiker, forvalter, utreder eller forsker på kulturarvfeltet konfronteres vi med en rekke kompliserte saker der vi raskt må kunne ta stilling. Som utreder må for eksempel en kulturhistoriker som arbeider med konsekvensutredninger kunne gi råd om hvorfor ett kulturminne eller -miljø har en større verdi enn et annet, som igjen påvirker beslutningen om eksempelvis å velge én veitrase som mer fordelaktig framfor en annen. Kjennskap til lovgrunnlaget, til internasjonalt avtaleverk og til vedtatte sedvaner innenfor fagfeltet gir nødvendig trygghet å lene seg mot når vanskelige beslutninger skal fattes. Men innenfor kulturminnefeltet er mye i tillegg bygd på skjønn. Tids- og situasjonsbestemte forhold kommer inn og må tillegges vekt før endelig avgjørelse foretas.

Et element som skjønnets bygger på, er oversikt og innsikt i de grunnleggende diskusjonene på kulturminnefeltet. Samlet gir antologien innblikk i bredden av diskusjoner og problemstillinger som forskerne innenfor kulturarvfeltet er opptatt av. En rød tråd som mange av forfatterne berører fra ulike vinkler er nødvendigheten av *aktivisering*. At kulturminner må tas i bruk er etter hvert akseptert som en allmenn sannhet i fagmiljøet, men det innebærer ikke av den grunn innblikk i alle de ulike formene som kulturarven opptrer i eller oversikt over de overraskende arenaene hvor den diskuteres. Et annet gjennomgående perspektiv i artiklene er at kulturarv er noe som defineres og skapes hele tiden. Det står ikke nødvendigvis i motsetning til synet på kulturminner som en begrenset ressurs som stadig reduseres, forminskes, avskaller. Men det kan framskynde en diskusjon om at:

- Det er behov for å forstå kulturminneloven i forhold til tiden den ble opprettet på
- Behov for en kulturarvpolitisk debatt om akademias og kulturminneforvaltningens samfunnsrolle

- Behov for mer forskning om hvordan lokale aktører og deres praksiser skaper kulturarv
- At folk som arbeider innenfor kulturarvfeltet må ha en økt bevissthet rundt sin egen rolle som leverandører av fortidsfortellinger

Kulturarvsvforskning bygger på tverrfaglig kunnskap og forståelse, og det er kanskje ikke så merkelig ettersom kulturarvsspørsmål handler om å forstå komplekse forhold ved hvordan kulturer og samfunn bruker fortiden. Denne tverrfagligheten er synlig i antologien, og spennvidden i bidragene gir et vidt spekter av problemstillinger som diskuteres innenfor kulturarvsvforskningen, samtidig som de alle er forankret i en felles problemstilling: Hvordan kulturminner skaper verdier og inngår i måter som kulturarv forstås, formes og forvaltes i dagens samfunn.

Kulturarvfeltet er med andre ord et sammensatt og mangfoldig fagfelt, som forutsetter samarbeid på tvers. Åpenhet gjør det mulig for hver enkelt å strekke seg utover egen avgrensede fagdisiplin og sitt eget smale spesialfelt for å bidra inn i en større diskusjon som øker forståelsen for feltet. Fagmiljøene innenfor kulturarvfeltet kan bidra med argumenter som på sikt forbedrer virkemiddelbruken for å sikre fremtidig forvaltning og skaper bred motivasjon for engasjement i samfunnet for øvrig. Har vi vært heldige, vil antologien være med på å blåse nytt liv i debatten rundt verdiene forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer skal basere seg på i årene framover.³

Litteratur

- Aronsson, P. 2006: Demokratisk kulturarv – nationella institutioner, universella värden, lokala praktiker'. I A. Alzén og P. Aronsson (red.): *Demokratisk kulturarv? Nationella institutioner, universella värden, lokala praktiker*, s. 1-17. Tema Kultur och Samhälle Skriftserie 2006:1. Norrköping: Linköpings Universitet.
- Ashworth, G. J., B. Graham og J. E. Tunbridge 2007: *Pluralising pasts. Heritage, identity and place in multicultural societies*. London: Pluto Press.
- Brattli, T. 2006: *Fortid og forvaltning – en analyse av norsk kulturminneforvaltning i perioden 1990-2005, med hovedvekt på arkeologiske forhold*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Butler, B. 2006: Heritage and the present past. I C. Tilley et al. (red.): *Handbook of Material Culture*, s. 463-479. London: Sage Publication.
- Carman, J. og M. L. S. Sørensen 2009: Heritage Studies. An Outline. I M. L. S. Sørensen og J. Carman (red.): *Heritage Studies. Methods and Approaches*, s. 11-28. London: Routledge.

3. Vi vil takke arkeolog Atle Omland spesielt for konstruktive innspill og kommentarer underveis i arbeidet med artikkelen.

- Graham, B. og P. Howard 2008: Introduction: Heritage and Identity. I B. Graham og P. Howard (red.): *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, s. 1-15. Aldershot: Ashgate.
- Guttormsen, T. S. og K. Fageraas 2011: The social Production of 'Attractive Authenticity' at the World Heritage Site of Røros, Norway. *International Journal of Heritage Studies* 17(5): 442-462.
- Harrison, D. 2006: Contested Narratives in the Domain of the World Heritage. I D. Harrison og M. Hitchcock (red.): *The Politics of World Heritage*. Clevedon: Channel View Publications.
- Hartog, F. 2005: Time and Heritage. *Museum International* 57(3): 7-17.
- Hewison, R. 1987: *The heritage industry: Britain in a climate of decline*. London: Methuen.
- Holtorf, C. 1996: Towards a chronology of megaliths: understanding monumental time and cultural memory. *Journal of European Archaeology* 4:119-152.
- 2001: Is the Past a non-Renewable Resource? I R. Layton, P. G. Stone og J. Thomas (red.): *Destruction and Conservation of Cultural Property*, s. 286-294. London: Routledge.
- Kirschenblatt-Gimblett, B. 2012 [2004]: From Ethnology to Heritage. The Role of the Museum. I B. M. Carbonell (red.): *Museum Studies. An Anthology of Contexts*, s. 199-205. 2nd Edition. Chicester: Wiley-Blackwell.
- Munjeri, D. 2004: Tangible and intangible heritage: From difference to convergence. *Museum International* 56(1-2): 12-20.
- Omland, A., B. Skar og K. Fageraas 2007: Innledning. Verdiskaping i Norden basert på kulturminner og kulturmiljøer. I A. Omland, B. Skar og K. Fageraas (red.): *Kulturminner og verdiskaping i Norden. Nordisk workshop, Oslo 2. – 3. mai 2007*, s. 11-23. TemaNord 2007: 609. København: Nordisk Ministerråd.
- Olsen, B. 2010: *In Defence of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Plymouth: AltaMira Press.
- Riksantikvaren 2001: *Alle tiders kulturminner*. Oslo: Riksantikvaren.
- Seip, E. (red.) 2002: *Verneideologi*. NIKU-seminar 4.februar og 25.april 2002. NIKU strategiske instituttprogram 2001-2006. Oslo: NIKU.
- Smith, L. 2006: *Uses of heritage*. London: Routledge.
- Solli, B. 2011: Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review* 44 (1): 40-54.
- Urry, J. 1996: How societies remember the past. I McDonal, S. og Fyfe, G. (red.): *Theorizing Museums. Representing identity and diversity in a changing world*, s. 45-65. Oxford: Blackwell Publisher.
- West, S. (red.) 2010: *Understanding Heritage in Practice*. Manchester: Manchester University Press.
- Ydse, T. F. 2007: *Museum, arkiv og samfunn. Kunnskapsbehov og utfordringer*. Bergen: Norsk kulturråd/Fagbokforlaget.